

zetiségi irodalom sajátos természetének tisztázásában lehet segítségünkre. Eltérő körülmények között élő népcsoportokról van szó (számuk, földrajzi elhelyezkedésük, történelmi hagyományaik tekintetében jelentős a különbség közöttük), kultúrájuk-irodalmuk szerkezetében azonban sok a hasonló vonás.

Összeállításunk természetesen nem vállalkozhat összehasonlító elemzésre, történelmi-irodalmi hagyományok sokoldalú bemutatására. Elsődleges célunk a híradás; arra szeretnénk figyelmeztetni, hogy régióknak kulturális térképéhez hozzátartozik a nemzetiségek irodalma is, s létezésükkel föltétlenül számolni kell a szélesedő együttműködés, a kulturális csere tervezése során.

A KANDALLÓ FÉNYÉNÉL

A kandalló egy jugoszláviai szlovák író, *Ján Labáth* novellájában világít, a duzzasztómű építkezésén dolgozó fiatalember mintha a lángocskáktól várna választ jövőndő sorsára. A nagyváros hidegfényű neonjai alól menekült ide a fiú önmagát megtalálni egy viharos erejű szerelem boldogsága és poklai után. Nem kétséges számára, hogy a jövőt a gigantikus méretű vízi erőmű jelképezi, de azt is tudja, nemcsak világosságra, hanem bensőséges melegre is szüksége van az embernek. A jugoszláviai szlovák prózaírók Pozsonyban megjelent (*Slovenský Spisovateľ* Kiadó, 1971) antológiája Labáth elbeszélésétől kapta *A kandalló fényei* címet. Nem csupán a kötet talán legértetesebb alkotóját tisztelték meg ezzel, olyan mű címe került a könyv borítójára, amely esztétikailag-gondolatilag releváns példaként összegezi a vajdasági szlovák irodalomnak a legfontosabb törekvéseit. Azokat az alapkérdéseket veti föl, amelyekkel szembe kell nézniük a mintegy kilencvenezer főt számláló népcsoport íróinak. Hová vezet, hová vezethet egy ekkora nemzetiségnek az útja a hagyományos paraszti világ fölbomlása után, az urbanizáció, az iparosodás mai körülményei között? Kihez szólhat az író a tömegkommunikáció forradalma idején, milyen nyelven kell beszélnie, hogy üzenete eljusson a „címzettekhez”?

Mintánk anyaga egy reprezentatív novelláskötet, nyolc író huszonek elbeszélése. Mielőtt sorra vennénk válaszaikat, röviden a nemzetiség történelmi hagyományairól, a kulturális élet mai meghatározóiról. A Vajdaságban élő szlovákok mintegy két-két és fél évszázada kerültek mai szülőföldjükre, éppúgy, mint az Alföldön, a mai Magyarország és Románia területén található szlovák szórványok. Az egykori telepese falvak számottevő része az első idők óta kezdve vegyes lakosságú volt, a szlovák parasztságot viszonylag nagy területen, szétszórvva éltek, különféle délszláv népcsoportokkal, magyarokkal, németekkel, románokkal, ruszinokkal együtt. A közel százezer nyi vajdasági szlovákság jelenleg elsősorban a Bácska és a Bánság déli vidékein lakik, legjelentősebb központjuk az Újvidékhez közel eső Bácspetróc. Kulturális életüket a korábbi évszázadokban szinte kizárólag az egyházak (evangélikus, katolikus) szervezték, s többnyire — hasonlóan az Alföld más tájain élő szlovákokhoz — csak népi kultúra és népnevelő-működvelő irodalom létezett körükben. Bár a bácskai szlovákság vékony értelmiségi rétege, talán éppen az élénk vajdasági szerb kultúrellet hatására, igyekezett kapcsolatot tartani Szlovákiával, nemzetiségi öntudatuk erősebb volt, mint a tiszántúli szlovákoké. A szervező munkában segítettek a Felföldről származó értelmiségiek, írók; később úgy adta vissza a „kölcson” a vajdasági szlovákság, hogy több értékes szakembert nevelt a szlovákiai kultúra, tudományosság számára. Innen indult például Andrej Mráz, a XX. századi szlovák irodalomtudomány egyik vezető alakja és Andrej Sirácky, a külföldi szlovákság kérdéseit kutató pozsonyi tudományos intézet igazgatója, az alföldi szlovák településtörténet monográfusa.

A második világháború után kedvező föltételeket teremtett a szlovák kultúra és irodalom kibontakozása számára a jugoszláviai nemzetiségi politika. A könyvek megjelentetéséről jelenleg az *Obzor* Kiadó gondoskodik (bár szlovákiai kiadók is vállal-

nak részt e munkából), publikálási lehetőséget a *Hlas Ludu* című lap, továbbá a *Nový Život* című folyóirat biztosít az írónak-költőknek.

Ha korábban az alföldi szlovákok irodalmában kizárólag a helyi színek domináltak, az alkotók elsősorban a szűkebb környezet igényeit óhajtották kielégíteni, a művek jelentős része a regionális folklór ihletéséből született, a novellagyűjtemény a nagykorúsodás folyamatáról tanúskodik. Több elbeszélésben megfigyelhetünk olyan törekvéseket, amelyek újrafogalmazták a nemzetiségi irodalom céljait; új, korszerűbb eszközök birtokában adnak számot a változó valóságról. Az író már nemcsak egy zárt közösség majdnem anonim szószólója, hanem az átalakuló közegben élő egyén tudatvilágát is megkísérli bemutatni. A kötetben plasztikusan kirajzolódik az a fejlődésvonal, a „népies”, anekdotizáló novelláktól (Janko Čeman, Pavel Čáni, Pavel Grňa) a kultúrák konfrontációját — falu-város, nemzet-nemzetiség — átélő ember vívódásait „belülről” ábrázoló írásokig (Ján Labáth, Vítavoslav Hronec). Értékek keresése jellemzi a vajdasági szlovák írás újabb fejezetét, a korszerű nemzetiségi életérzés megfogalmazásának igénye. „Azt keressük (olvassuk *Michal Harpán* utószavában), hogy hol találhatjuk meg itteni továbbélőinknek a gyökereit, s hogy merre mutatnak ezeknek a gyökereknek a hajtásai.” (Kiemelés — K. Gy. Cs. 288. l.).

Az idézett tanulmány illúziómentesen, önkritikusan értékeli a jugoszláviai szlovák próza fejlődését. Harpán leszámol a folklorizmus ködképeivel, pontosan látja a nemzetiségi irodalom antinómiáit, hogy a szűk és zárt világból milyen nehéz tágabb horizontok felé lépni. Az elbeszélők többsége nem tud kiszabadulni az itt és most kötöttségéből, a közvetlen ábrázolásmód konvenciójából. A hagyományos irány poétikájának a legkövetkezősebb megvalósítója *Janko Čeman*, ma is a tanyáján élő parasztember, autodidakta író. Aprólékos részletességgel mutatja be a bácskai szlovák ember mindennapjait, falusi-tanyai történetei mozdulatlan világban játszódnak, dikciója a népmesékére emlékeztet. Saját élményeit mondja el, írói távolságtartás nélkül, novelláiban maguk az események „szervezik” a történetet, az író a jelenségvilág mögött nem keresi a mélyebben fekvő okokat. Martin Kukučinnak, a szlovák klasszikus falusi próza múlt századi mesterének a követőjét látja a vajdasági kritikus Čemanban. Írásainak elsősorban a megismerő értéke jelentős, a „tegnapi” bácskai szlovák paraszt mentalitásáról, szokásairól, környezetéről kapunk hű képet. A „címzettek” felől nézve azt mondhatjuk, hogy írásművészete fontos adalék a vajdasági szlovák önismerethez.

A jugoszláviai szlovák irodalom számára ma a legdöntőbb „kihívás”: a hagyományos falu elmúlása, a zárt közösségből kiszakadók értékkeresése. Ami Čeman számára még megfélembhezetetlen adottság, az a más környezetből származó, más generációhoz tartozó író-értelmiségi számára ápolandó hagyományt, nosztalgiaák forrását jelentheti. Nem véletlenül kulcsmozzanata több novellának a „kötődés” kérdése: „Soha ne vágd el a fának a gyökerét, mert kiszárad!” (Ján Labáth: A türkmén lovas); „Nem, Márton fiam, olyan vagyok én, mint a fű, ha kitéped a földből, elszárad, elpusztul.” (Pavel Grňa: Hét gyerek.) Falu és város normáinak szembeállítását több elbeszélés úgy végzi el, hogy stilizálja a valóságot, egy nem létező nyelven beszélteti hőseit, a megváltozott életforma ellenpontjaként egy idilli falut teremt. Ezekben az írásokban a hagyományos leíró ábrázolásmóddal találkozunk, a folklór színeivel, a lineáris szerkezetet viszont néhol az emlékezés rétegei bontják meg. A narrátor tehát már nem a faluból szemléli a világot; a „vajúdo parasztvilág” dilemmáit azonban nem az intellektus rációjával közelítik meg, s így gyakran csak szentimentális közhelyeket olvashatunk.

Ne becsüljük le azonban ezeket a próbálkozásokat, nem olyan egyszerűek az életformaváltás kérdései nemzetiségi szempontból. A régi falu elmúlása ugyanis a nemzetiségi írói számára nemcsak társadalmi átrétegződést, magatartásminták módosulását, átrendezendő értékhierarchiát jelent. A zárt közösség fölbomlásával együtt járhat — különösen ha viszonylag kis létszámú, differenciálatlan társadalmi szerkezetű szórványpésségről van szó — a nemzetiség lassú fölolvadásának a kezdete. Ezért látszik egyetlen támasznak a múlt, a zárt, tradicionális paraszti közösség, ami írói eredmények felől nézve szükségképpen elzárkózást jelent a valóság elől.

A jövőben otthon kereső írók a kiszakadtság, a közties helyzet tudatosítására vállalkoznak, önmagukat keresik a megváltozott körülmények között. A legérvényesebb analízis — korszerű esztétikai formában — *Ján Labáth* és *Vítazoslav Hronec* tollából született. Labáth a XX. századi szlovák irodalom jelentős áramlatának, az ún. lírai prózának vajdasági művelője, hősei optikáján keresztül fejezi ki a megfigyelt valóságot. A novellák cselekményét a szereplők érzelmei határozzák meg, a lineáris idő fölbontása a személyiség változásának, fejlődésének ábrázolására szolgál. Hőse már városban élve kísérli meg értelmezni létezését. Az anekdotizáló hajlammal, a közvetlen ábrázolással a legkövetkezetesebben Hronec szakított, az antológia egyik legfiatalabb írója, a vajdasági szlovák irodalom sok reményre biztató tehetsége. Az ő novelláiban kapja a legnagyobb szerepet a világot értelmezni és magyarázni akaró intellektus, teljesen kiküszöbölte prózai nyelvében az archaikus ornamentikát.

Huszonkét elbeszélés, keresztmetszet egy kis nemzetiség irodalmából, egy sajátos kelet-európai mikrovilág jellegzetes koloritja, a népi elbeszélés ízei, gyökerek keresése és leszámolás az illúziókkal. Nosztalgiaik, aggodalmak és remények hangjai; a legszínvonalasabb írásokban az otthon kereső XX. századi emberrel találkozhatunk, aki egyenként és közössége tagjaként is hazára akar találni.

KISS GY. CSABA

EGY SZÜLETŐ IRODALOM SIKERKÖNYVE

Téved, aki úgy véli, hogy csak a harmadik világban, a nemzeti ébredés útját járó népeknél figyelhető meg manapság az irodalmi tudatforma születése, új irodalom kialakulásának folyamata. Már az is meglepő, hogy — néhány irodalom jóvoltából — Európában szintén nyomon kísérhetjük ezt a fajta „modern genezist”. Méginkább az, ha német nyelvű irodalomról van szó — hisz talán épp ennek az irodalomnak a legpatinásabbak a hagyományai a legnagyobb kortárs európai irodalmak sorában. A német XIII. század már maga mögött tudhatja a *Hildebrand-éneket*, Hartmann von *Aue Iwein*-jét, Wolfram von Eschenbach *Parzival*-ját, Gottfried von Strassburg *Trisztán és Izoldá*-ját. Ezt a már esztétikailag is nagyra értékelhető teljesítményt mintegy betetőzi a Minnesang, Vogelweide költészete és persze a klasszikus hősköltemény, a *Nibelungenlied*.

A mai német irodalom Európában az egyik legnehezebben körülhatárolható jelenség. A kifejezés maga aligha vonatkozhat már *egyetlen* nemzeti irodalomra. Nemcsak az NSZK, illetve az NDK irodalmának kettéválása bizonyítja ezt, de mindenképpen önálló minőség a svájci és osztrák német irodalom is. A születőfélben levő romániai német irodalom ebbe a sorba tartozik, annak ellenére, hogy mindmáig híján van a szerves irodalmi jelenség ismérveinek. A romániai német irodalomnak (vagy korábban inkább írásbeliségnek) természetesen szintén vannak hagyományai. A XIII. században élt Klingsor már részt vett a mesterdalnokok wartburgi versenyén. Valentin Franck von Franckenstein a XVII. században négy nyelven verselt, Adam Müller-Guttenbrunn (1818—1893) pedig már tudatos eszmeiség jegyében ábrázolta sorstársai — a bánáti svábok — tarthatatlan helyzetét. Ám nemcsak a közel 800 esztendő kisebbiségi lét akadályozta az egységes irodalom kialakulását. Nagyobb gátja volt ennek az a nyelvi konglomerátum, amely az idők folyamán nemhogy konvergens irányba fejlődött volna tovább, de még összetettebbé vált. Mert az erdélyi szászság mellett immár svábok éltek együtt szudétanémetekkel, Sziléziából sőt Bécsből betelepült csoportokkal. Aki valamelyest is tájékozott a germán és német nyelvfejlődésben, annak mond igazán sokat ez a tény. Tagadhatatlan az is, hogy az elvétele kiemelkedő műalkotások sem léphettek ki a klasszikus német irodalom árnyékából, s ha igen, akkor is legfeljebb a kuriozitás erejével, az egzotikum át-